

ארץ הקצוות || הניסיון העברי לצייר דיוקן של החברה האנגלית

על הספר "אנגליה ויושביה" מאת המורה והעיתונאי העברי אבא אַרְש, שיצא לאור ב-1900 בוילנה ותיאר את פער המעמדות, העושר והעוני בממלכה המאוחדת

יעקב שביט 29.06.2016 13:17

"אנגליה היא ארץ הקצוות: בה יושבים העשירים היותר גדולים בתבל ובמספר המיליונים לא תוכל להתחרות אתה כל ארץ אחרת; ולעמת זאת נמצאים בה בהמון רב עניים ואביונים היותר אומללים בתבל". כך תיאר אבא אַרְש, מורה ועיתונאי מריגה, את פער המעמדות בממלכה המאוחדת בספרו "אנגליה ויושביה" (וילנה, 1900). הספר הזה, כמו ספר אחר שהוציא לאור באותה שנה, "תוגרמה [תורכיה] ויושביה", אינו קיצור ההיסטוריה של אנגליה אלא דיוקן של החברה האנגלית על היבטיה השונים, שנכתב, לפי עדות המחבר, "על פי מקורים שונים".

מה טעם מצא המחבר להוציא לאור בוילנה ספרון בן 72 עמודים הנפתח במקבץ של נתונים, ובהם מספר בעלי מום וחולי רוח, מספר הסוסים וכדומה — הרי לא מדובר במדריך למהגרים יהודים ממזרח-אירופה המבקשים להשתקע באנגליה, או עוברים דרכה, ואין בו עצות למהגר המצוי? התשובה היא שלפנינו עוד חלק מהשוק הפורה של ספרים בעברית, כמעט על כל נושא, שראו אור במזרח-אירופה במחצית השנייה של המאה ה-19 ושמחבריהם היו חלק מהופעתו של ציבור מחברים גדל והולך, לא מעט מהם כאלה שליקטו, תירגמו ועיבדו ממקורות שונים לטובת קוראי העברית. על הטענה שמדובר בלא יותר מהעתקות השיב מרדכי אהרן גינצבורג (1795-1845), סופר ומתרגם פורה שבין היתר התחיל בכתיבת היסטוריה אוניברסלית ראשונה בעברית בשם "תולדות בני האדם" (שרק חלק ממנה ראה אור ב-1835), במשל "השממית [עכביש] והדבורה: השממית לעגה לדבורה שחלקה בייצור הדבש הוא רק 'עבודת כפיים', והיא, הדבורה, אינה נהנית ממנו. על כך השיבה הדבורה שהדבש שהיא מייצרת מכובד ומועיל, ואילו קורי השממית אינם מביאים תועלת לאיש; והלקח: 'טוב מעתיק דברים מועילים ממחבר דברים בטלים'".

אבל במה יועיל לקורא היהודי בוילנה, או בורשה, ספר על אנגליה ויושביה? כחצי יובל שנים קודם לפרסום הספר הזה ניזון יהודי פשוט משמועות שקלט מפה ומשם. כך לדוגמה, כשהגיעו ברומאן של מנדלי מוכר ספרים בנימין השלישי ובן-לווייתו סנדריל לבית המדרש בצלמונה, מצאו את יושבי דנים במלחמת קרים (1853-1856), ובין היתר על כך ש"הגבירה וויטא [המלכה ויקטוריה]", הידועה "בגאון עזה ורחב חוכמתה", "שולחת בים אוקיינוס אלף ספינות גדולות עם מכונות נראות ומשונות", וכן על נפלאות "המכונות של אנגליה" — הקיטור והרכבת.

משנת 1856 ואילך, כשהחלו להופיע עיתונים בעברית, ובעיקר "המגיד", "המליץ" ו"הצפירה", יכלו קוראי העברית לקרוא דיווחים (חדשות חוץ) על הנעשה בעולם הגדול, ובין היתר באנגליה ובאימפריה האנגלית, ובספרי היסטוריה פופולריים יכלו לקרוא על ההיסטוריה של עמים שונים, ובהם גם על ההיסטוריה של אנגליה. ואולם הספר של ארש הוא היחיד המוקדש לאנגליה, ונראה שחיבר אותו מפני שסבר כי בשל מעמדה של אנגליה כמעורבת בענייני "אירופה", כאימפריה וכמעצמה תעשייתית, ראוי שיהיה בידי קורא

העברית ספר מהימן על-אודותיה.

ארש אינו מסתפק בשבחים כגון אלה שאנגליה "שמה משפט לקו וישר למשקולת בכל דרכי ממשלתה", או, כדברי סמולנסקין, שהעם האנגלי הוא "בעל המחשבה והמעשה גם יחד, אשר יעשה מעשהו אך יחשוב בתחילה בטעם יעשה [...] הוא ידע כי ראשית מעשה האדם הוא לדאוג לנפשו ואחרי כן לעצמו ואחרי כן למען בני האדם, כי אך בדרך הזה יגיעו בני-האדם עד החפץ הנשגב להיטיב לכל בני-האדם", או, כמו דברי ז'בוטינסקי, שהפרגמטיזם של ה"גניוס הבריטי" מביא אותו לחשוש ממסמכים כתובים, מאידיאלים גדולים. "האנגלי מצטיין בקור רוח, במעשיות, בגישה עסקית, ובעיקר בשכל ישר (Common sense) [...] ולכן אין לו תאוות נשגבות המנותקות מהמציאות".

יש הבדל גדול בין רשמים, הנוטים להכללות ולסטריאוטיפים, ובין תיאורים המתבססים על ספרות. כף רגלו של ארש לא דרכה על אדמת אנגליה, אבל הוא יודע להצביע גם על הצדדים ה"אפלים" של אנגליה: "לונדון תחלק לשני חלקים: לחלק המערבי ולחלק המזרחי. העשירים הגדולים בני מרחם עם הארץ ישבו בחלק המערבי המלא בניינים נהדרים מרהיבי עין. הרחובות בחלק העיר הזה רחבים מאוד וטהורים; על יד המפסעות נטועים עצים ופרחים; פה ושם ישתרעו גנים יפים המוקפים שבכות ברזל. לא כן הוא החלק המזרחי: הבניינים לא יצטיינו בהדרם כלל והאוויר לא נקי בו כל צורכו", אבל, "אמנם לפני עשרות בשנים היו רחובות החלק הזה מגואלים ברפש וטיט ובכל עבר ופינה עמדו תלי שממה וגלי מפלה, אך בימים האחרונים שונה לטוב המראה החיצוני של רבעי העיר האלה: הרחובות נקיים עתה מכל חלאה ותחת הבניינים הרעועים והנוטים לנפול נבנו בתי אבן גבוהים ויפים".

בד בבד, "למרות ההתקדמות אשר נראה בשנים האחרונות במצב ההמון הרוחני והמוסרי, לא הוטב אף במעט מצבו החומרי. בכל ארץ בריטניה הגדולה יותר מחמישה מיליונים נפש אדם אשר אין להם כל יכולת למצוא טרף לנפשם. בעיר לונדון בלבד מספר העניים הסובלים ממחסור שלושים אחוזים למאה", ואין בכוח הפילנתרופיה לסייע ל"מחנה הכבד של האביונים והפועלים ההולכים בטל [...] אם העני באנגליה אומלל שבעתיים מבשאר הארצות הנה העשיר מאושר שבעתיים ויכלה ימיו בטוב ובנעימים יותר מאשר בארצות אירופא האחרות. בכלל גדולה ועצומה מפלגת העשירים באנגליה הרבה יותר מכל ארצות אירופא הגדולות [...] אין בכל ארץ המון אנשים כמו באנגליה, המביטים בשאט נפש ובבוז לא רק על האיש החבוש קרעים והפושט יד לבקש מתת, כי גם על האיש אשר מצבו לא ירשהו להתהדר בלבושו כבן שועים [...] האנגלי יתנהג עם משרתו כמו מכונה". ועוד: ל"אנגלים" יש תודעת עליונות, "אך בה בשעה אין כל עם המחזיק במשפטים קדומים ומעוקלים, אשר כבר אבד עליהם כלח, כבני העם הזה".

כחמש שנים אחרי הופעת הספר, ב-1905, כתב חיים וייצמן, לפני שנהפך לאנגלופיל, על ההתרשמות הראשונה שלו מאנגליה, שאין בה עומק אינטלקטואלי. הוא גם תיאר אותה כ"ארץ של ניגודים חברתיים גדולים [...] מזדקרות כאן לעין צביעותה, נרגמותה וריקותה של החברה [...] הכל מוסווה כאן בברק מטעה, ומבפנים הרי זה מוקצה מחמת מיאוס. אנגליה היא ארץ של 'Respectability' חיצונית, שמאחוריה מתרחשים עסקים בישים, פוליטיקה, תככים אישיים, אינטרסים".

החיפוש אחרי האנגלי ה"טיפוסי" הוליד דמויות כמו ג'ון בול (John Bull) של ג'ון ארבותנט (Aurbutnot), קולונל ברמבל (Bramble) ב"שתיקתו של הקולונל ברמבל" של אנדרה מורואה, ועוד; וגם את השאלה "הכלל האדם האנגלים?" ("The English are they human?"), של הסופר ההולנדי גוסטב יוהנס רניר (Renier) — שתורגם לאנגלית ב-1931 ולעברית ב-1940. ואולם, החיפוש אחרי ארכי-טיפוס עומד בסתירה לדעה שאנגליה היא "ארץ של ניגודים", ולא רק של "שתי אומות" — כך תיאר אותה בנימין ד'זראלי ברומאן שלו "סיביל, שתי האומות" (1845).

שכזו היא אנגליה ידע וייצמן כשאמר כי המדיניות הבריטית אינה מוכתבת מלמעלה, אלא היא תוצאה של "אלפי אידיאות והלכי מחשבה, הנובעים מהעם" — אבל כמדינאי וכדיפלומט הוא חי ופעל בקרב האליטה,

שהכתיבה מדיניות חוץ "מלמעלה" בעוד שמשאל עם פונה ל"אלפי אידיאות והלכי מחשבה הנבעים מהעם".